

аспірант кафедри
загального мовознавства,
класичної філології та неоелліністики
Київського національного
університету імені Тараса Шевченка

КОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ У ДОСЛІДЖЕННІ СПЕЦІАЛЬНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Опис і аналіз науково-технічних терміносистем є одним із провідних напрямів лінгвістичних досліджень останніх десятиліть. Підвищений інтерес до питань спеціальних номінацій пояснюється зростаючою роллю термінології і її стандартизації у різних галузях знань. З метою досягнення єдиного позначення і розуміння сутності і процесів навколишнього світу, а також з метою отримання максимальної ефективності від діяльності фахівців у різних сферах науки і виробництва розробляються питання уніфікації та гармонізації термінології. Процес упорядкування науково-технічного простору багато в чому залежить від подолання мовної роз'єднаності у професійних сферах знань, тому сьогодні в лінгвістиці першочергове значення мають дослідження, спрямовані на подолання мовних бар'єрів у професійних сферах діяльності. Термінологи і лінгвісти вивчають як процес термінотворення, так і закріплення терміна в терміносистемі, виявляють основні механізми номінації, здійснюють цілеспрямовану діяльність для досягнення еквівалентності перекладу термінологічної лексики та для встановлення коректних міжмовних відповідностей термінологічних понять на національному і міжнародному рівнях. Важливе місце в термінологічних дослідженнях посідає медична термінологія, яка формувалася століттями і динамічно розвивається далі. Неослабний інтерес до медичної термінології зумовлює появу великої кількості робіт, присвячених різним аспектам її вивчення (М.Н. Чернявський (1984 р.), Л.А. Татарінова (1984 р.), Г.Г. Єрьомкіна (1991 р.), Є.В. Бекішева (1998 р.), Л.Ф. Єльцова (2000 р.), С.Л. Мішланова (2002 р.), Л.Н. Гушина (2004 р.), З.Р. Палютіна (2005 р.), Є.В. Бекішева (2007 р.), С.Г. Дудецька (2007 р.), Т.А. Трафіменкова (2008 р.), О.В. Величко (2010 р.), М.В. Озінгін (2010 р.), Є.М. Какзанова (2011 р.) та ін.). Отримані дані дозволяють розглядати медичне термінознавство як автономний розділ загальної термінології, а також озброюють лінгвістів цінними відомостями про організацію внутрішньої структури мови.

Актуальність дослідження визначається важливістю обраної теми і її значимістю для загальнолінгвістичних досліджень, які ґрунтуються на докладному вивченні окремих терміносистем, що дозволяє встановити сучасні особливості їхньої системно-структурної організації і динамічних характеристик. Широке поширення знань, інтернаціоналізація наукових досліджень та інші чинники соціального розвитку вимагають усебічного і глибокого вивчення механізмів номінації сучасної термінології, її композиційних і семантичних характеристик. Однак така частина медичної термінології, як термінологія клінічної психології, описана недостатньо повно в сучасній науці, незважаючи на те, що останнім часом спостерігається активний розвиток цієї галузі знань.

Об'єктом дослідження є термінологічні одиниці, які відображають основні поняття сучасної термінології клінічної психології. Предмет дослідження – структурні, морфологічні, синтаксичні і семантичні особливості організації термінології клінічної психології.

Мета дослідження – комплексний розгляд термінів клінічної психології у різних аспектах: лексико-семантичному, словотвірному, когнітивному.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання:

- провести аналіз термінознавчих робіт вітчизняних і зарубіжних дослідників;
- встановити лексико-семантичні характеристики термінів спеціальної термінології;
- використовуючи поняття когнітивної матриці і міфологічного комплексу, виявити й інтерпретувати елементи міфологічного знання у когнітивній структурі термінів клінічної психології.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що вперше здійснено комплексне дослідження термінології клінічної психології, що дозволяє визначити загальні та специфічні риси формування цієї термінології

Вивчення проблем термінознавства на нинішньому етапі розвитку суспільства є найважливішим завданням лінгвістики. У сучасному світі термінологія відіграє провідну роль у спілкуванні й комунікації, будучи джерелом отримання інформації, інструментом освоєння спеціальності і навіть засобом прискорення науково-технічного прогресу. Тому фахівець є носієм певної професійної мови, якою він повинен володіти на високому рівні для ефективного спілкування у своїй професійній діяльності.

Термінологія є найбільш чутливою до зовнішніх впливів частиною лексики. Саме в термінології найбільш чітко проявляється вплив суспільства на мову. Вивченням термінів займається така галузь лінгвістики, як термінознавство. Серед дослідників існує думка, що термінознавство як самостійна наукова дисципліна складалося поступово в результаті автономного розвитку окремих наукових напрямів. Слідом за М.М. Володіною, як провідні напрями термінології ми розглядаємо: методологічні дослідження, теорію терміна, філологічні дослідження термінології, функціонально стилістичні дослідження термінології, діахронічні дослідження термінології, впорядкування і стандартизацію термінології, термінографію, науково-технічний переклад, професійну лінгводидактику і галузеві дослідження термінології [1, с. 54].

На сьогодні в лінгвістиці існує велика кількість робіт, у яких розглядається поняття терміна, його лінгвістичні та семантичні складові, розкривається зміст цього поняття (К.Я. Авербух, Л.М. Алексєєва, О.С. Ахманова, А.Г. Баранов, Ф.М. Березін, М.Я. Блох, Н.В. Васильєва, Г.О. Винокур, М.Н. Володіна, Б.Н. Головін, С.В. Гриньов, В.П. Даниленко, Г.А. Діанова, Л.А. Капанадзе, Р.Ю. Кобрін, В.М. Лейчик, Д.С. Лотте, Л.Л. Нелюбін, Р.Г. Піотровський, Н.В. Подільська, А.А. Реформатський, А.В. Суперанська, В.А. Татарінов, Д.А. Хаюгін, L.A. Bowker, H. Felber, N.B. Gvishiani,

L.Hoffman, I. Kraus, A. Lauriston, H. Picht, G. Rondeau, J.C. Sager, L. Schnerrer та ін.). У сучасних термінознавчих дослідженнях підкреслюється складна (неоднорідна, багатопшарова) структура терміна, що припускає багатогранність термінологічного аналізу.

Доктор філологічних наук В.Д. Табанакова зробила спробу відповісти на питання, чому немає загальноприйнятого визначення терміна: «З одного боку, це пояснюється тим, що ще недостатньо розроблені теоретичні основи термінознавства, не диференційовані його основні поняття і немає єдиної думки про те, що таке науково-технічний термін. З іншого боку, ті різноманітні визначення, які існують зараз у літературі, не завжди і не повною мірою відображають суть явища, яке визначається» [10, с. 24]. За спостереженнями О.В. Суперанської, Н.В. Подільської та Н.В. Васильєвої, у представників різних дисциплін термін пов'язується зі своїми особливими поняттями й уявленнями, має нерівний обсяг змісту і визначається по-своєму [9, с. 11].

Сьогодні найпоширенішими визначеннями терміна є такі:

1) «слово або словосполучення, що означає емпіричні або абстрактні об'єкти, значення яких уточнюються в рамках наукової теорії» [3, с. 709];

2) «слово (або поєднання слів), що є офіційно прийнятим найменуванням будь-якого поняття у науці, техніці, мистецтві» [8, с. 115];

3) «найбільш інформативна одиниця природної мови, точний носій інформації про наукове поняття» [5, с. 19].

Існує кілька підходів до вивчення терміна. Починаючи з 1970-х рр., усе більшого значення набуває системний підхід, інтенсивний розвиток якого було викликано прогресом науково-технічної революції, а також тим, що сучасне наукове знання стало більш глибоким і складним, багаторівневим і багатовимірним. Цим властивостям наукового знання та потребам його розвитку і відповідають основні лінії розробки системного підходу.

Концепції та методи системного аналізу застосовуються і під час вивчення та опису науково-технічної термінології. Лексична система мови є складною системою, у яку входить безліч підсистем, що вирізняються за різними ознаками (семантичними, структурними або функціональними). Важливе місце серед цих підсистем посідають термінології різних галузей знань. Системна організація термінології полягає у синтезі логічної та лінгвістичної системності. Відповідність термінології системі взаємопов'язаних понять, зумовлених об'єктивними зв'язками між предметами, процесами, властивостями, і є логічною системністю.

До кінця XX століття дослідження, присвячені проблемам термінології, перейшли на новий етап – когнітивний. Цей етап пов'язаний із тим, що інтерес дослідників став концентруватися на взаєминах культури, національного мислення і мови.

Традиційний зв'язок термінологічних досліджень із науками про мислення забезпечив базу для активного впровадження когнітивного підходу в термінознавство. Визнано за доцільне розглядати терміни з когнітивного погляду, оскільки когнітивні дослідження обов'язково повинні враховувати той факт, що в мові «зашифрована» інформація про різні типи мислення, що відповідають різним етапам розвитку людини. Виникає необхідність урахування всіх різновидів інформації, які беруть участь у формуванні нового знання. При цьому особлива увага приділяється не тільки традиційним видам знання (лінгвістичним і екстралінгвістичним факторам, спеціальним і повсякденним поняттям), а і явищам горизонтального і вертикального виміру соціального знання, науково-професійної та культурної пам'яті терміна, обґрунтовується висновок про когнітивно-інформаційну природу терміна. Терміни, за допомогою яких спілкуються фахівці конкретної галузі знання, є особливими когнітивними структурами. Як вважає М.М. Володіна, важливим є виявлення того, які саме концепти (за структурою, за змістом і за ступенем конкретності) лежать в основі термінологічної номінації у тій чи іншій мові і найбільше сприяють фіксації, зберіганню та передачі наукових знань [1, с. 84].

Для лінгвіста, який проводить свої дослідження, термінологічна номінація несе на собі відбиток мовної особистості вченого і концептосфери мови, представляючи собою, таким чином, вираження не тільки вузькопрофесійного знання, а й знання про світ, зокрема знання культурно-історичного.

Наше дослідження спрямоване на термінологію мови клінічної психології. Зародження наукової клінічної психології можна віднести до кінця XIX ст., коли Вільгельм Вундт (1832–1920 рр., Лейпциг; німецький лікар, фізіолог і психолог) заснував Інститут експериментальної психології у Лейпцигу. Клінічна психологія [від грец. *klinikē* – догляд за лежачим хворим, лікування] – це галузь психології, що вивчає психічні чинники походження та перебігу хвороб, вплив хвороб на особистість, психологічні аспекти цілющих впливів. До складу клінічної психології входять патопсихологія, нейропсихологія і соматопсихологія, психологія здоров'я і психотерапія. На противагу наведеному визначенням розуміння клінічної психології, деякі автори розглядають її як розділ медичної психології [7, с. 232].

У сучасній вітчизняній медицині і психології терміни «клінічна» і «медична» психологія найчастіше вживаються і розуміються як синоніми, хоча в низці країн світу, та і в нашій країні, між фахівцями існує розмежування цих понять. Тому дискусія з приводу співвідношення клінічної психології і медичної психології ще не може вважатися цілком завершеною.

Для термінології клінічної психології базовими є такі терміни: симптом, синдром і комплекс. Розглянемо визначення терміна «синдром».

На думку С.Ю. Головіна, *синдром* – це «певне поєднання ознак певного явища, об'єднаних єдиним механізмом виникнення. У силу загального механізму появи вони об'єднуються закономірним і регулярним чином, характеризуючи певний хворобливий стан організму. Термін вживається у патопсихології, означаючи певне поєднання ознак хвороби» [2, с. 423]. В.А. Жмуров уточнює цей термін, визначаючи його як «кластер або групу симптомів, що виникають разом і що розглядаються як індикатори певного захворювання або розладу» [4, с. 581].

У термінах-міфологізмах у мові клінічної психології переважають персонажі з античної міфології. Зокрема, термін «синдром Персефони».

Синдром Персефони – це термін, що означає клінічний стан надмірної емоційної прихильності, що виникла між матір'ю і дочкою, при якій їх розлучення веде до розвитку в обох схожих невротичних симптомів [2, с. 457].

У грецькій міфології Персефона була дружиною Аїда (Плутона), який викрав її і забрав у своє царство. Деметра шукала доньку по всьому світу, віддаючись невтішній скорботі, у цей час земля була безплідна, ніщо не сходило на засіяних полях. Дізнавшись про викрадення, Деметра звернулася до Зевса з вимогою повернути Персефону. Аїд відпустив Персефону, але перед звільненням дав їй сім зерен (або три зерна, про що повідомив Гермес) граната. Ці зерна гранатів виникли із крапель крові старшого Діоніса. Персефона, яка весь цей час відмовлялася від їжі, проковтнула зерна і тим самим виявилася приреченою на повернення у царство Аїда. Щоб заспокоїти Деметру, Зевс вирішив, що Персефона буде проводити дві третини року на Олімпі, третину – у царстві Аїда. У деяких джерелах сказано, що Персефона під час перебування на Олімпі щоранку піднімалася на небо і ставала сузір'ям Діви, щоб мати Деметра її могла бачити звідусіль [6].

У терміні відбивається злиття двох когнітивних просторів: міфологічного і психологічного. Вони утворюють, на думку Ж. Фоконьє і М. Тернера, загальний когнітивний простір. Уже сам укладач словника психологічних термінів С.Ю. Головін у коментарі до словникової статті «Синдром Персефони» вказує на змістовну невідповідність визначення терміна і його ономастичного компонента. Аналізуючи структуру терміна і міф про Персефону, можемо сказати, що в термін увійшов тільки логічний висновок із міфологічного нарративу. Більш помітних слідів нарративу, а також міфологічного образу у структурі визначення цього психологічного терміна немає.

На сьогодні існують різні підходи до аналізу термінології: системно-структурний, когнітивний, порівняльно-історичний. У нашому дослідженні ми приділили особливу увагу саме когнітивному підходу для аналізу термінів. Під поняттям «термін» ми розуміємо словесну чи знакову одиницю, яка потрапляє у спеціальне поле певної галузі знання, стає залежною від цього поля, насичується спеціальним значенням і використовується для передачі професійної інформації.

Термінологія клінічної психології, що стала об'єктом справжнього дослідження, загалом має міждисциплінарний характер. Терміни-міфологізми входять у терміносистеми семи з одинадцяти напрямів клінічної психології. Більшість із них є власними термінами клінічної психології. Ці терміни характеризуються як складні, що демонструють особливу композиційну семантику, яка не зводиться до стандартних логічних відносин.

Нами був обраний саме когнітивний аспект дослідження термінів мови клінічної психології. З його допомогою можна не тільки аналізувати концептуальну структуру терміна і знаходити в ній сліди міфологічного нарративу або міфологічного образу, а й оцінювати вдалість/невдалість терміна як зберігача спеціальної інформації, підтримуваної у клінічній психології культурними знаннями у вигляді знань міфів і художньої літератури.

Література:

1. Володина М.Н. Когнитивно-информационная природа термина (на материале терминологии средств массовой информации) / М.Н. Володина. – М. : Моск. ун-т, 2000. – Вып. 2. – 128 с.
2. Головин С.Ю. Словарь психолога-практика / С.Ю. Головин. – Изд. 2-е, перераб., доп. – Минск : Харвест, 2001. – 971 с.
3. Грицанов А.А. Новейший философский словарь / А.А. Грицанов. – М. : Книжный дом, 2003. – 1280 с.
4. Жмуров В.А. Большой толковый словарь терминов психиатрии / В.А. Жмуров. – Элиста : Джангар, 2010. – 864 с.
5. Квитко И.С. Термин в научном документе / И.С. Квитко. – Л. : Наука, 1976. – 127 с.
6. Мифы народов світу : в 2-х т. Т. 1. – М., 1991–1992. – С. 666.
7. Психология. Словарь / под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Политиздат, 1990. – 494 с.
8. Реформатский А.А. Введение в языковедение / А.А. Реформатский. – 5-е изд. – М. : Аспект Пресс, 2007. – 536 с.
9. Суперанская А.В. Общая терминология: Вопросы теории / А.В. Суперанская, Н.В. Подольская, Н.В. Васильева. – М. : Либроком, 1989. – 248 с.
10. Табанакова В.Д. Понятие научно-технического термина и требования к его определению / В.Д. Табанакова. – Горький : ГГУ, 1982. – С. 24–32.

Анотація

Т. СЕМИКРАС. КОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ У ДОСЛІДЖЕННІ СПЕЦІАЛЬНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

У дослідженні висвітлюються питання визначення терміна в науковій літературі, аналізуються співвідношення терміна з поняттям і словом, вказуються основні функції терміна, розглядаються сучасні підходи до вивчення термінології. Стаття містить аналіз термінів клінічної психології.

Ключові слова: термін, термінологія, клінічна психологія, епоніми, міфологізми.

Аннотация

Т. СЕМИКРАС. КОГНИТИВНЫЙ АСПЕКТ В ИССЛЕДОВАНИИ СПЕЦИАЛЬНОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ

В исследовании рассматриваются вопросы определения термина в научной литературе, анализируется соотношение термина с понятием и словом, указываются основные функции термина, изучаются современные подходы к изучению терминологии. Статья содержит анализ терминов клинической психологии.

Ключевые слова: термин, терминология, клиническая психология, эпоним, мифологизмы.

Summary

T. SEMYKRAS. THE COGNITIVE ASPECT IN A STUDY OF SPECIAL TERMINOLOGY

The study deals with the definition of the term in the scientific literature, the relation of the term with the concept and word is analyzed, the study identifies the main functions of the term, modern approaches to the study of terminology are being studied. The article contains an analysis of the terms of clinical psychology.

Key words: term, terminology, clinical psychology, eponym, mythologism.